

Przestrzenne aspekty rozwoju innowacyjnego w gminach: wyznaczniki przedsiębiorczości społecznej¹

Włodzimierz Okrasa^a, Michał Kober^b

Streszczenie. Innowacja społeczna jest głównym czynnikiem przedsiębiorczości społecznej. Niniejsze opracowanie koncentruje się na analizie określanych tym mianem działań społeczności lokalnych w ramach dążenia do poprawy jakości życia ich członków. Celem artykułu jest ukazanie – zgodnie z nadrzędną tezą badawczą – szczególnego znaczenia wymiaru przestrzennego i roli miejsca (lokalizacji) w analizie przedsiębiorczości i innowacji społecznej. Aby zidentyfikować różnice pomiędzy zasobami rozwoju endogenicznego, bazującego na potencjale własnym jednostek terytorialnych – tu: gmin wiejskich w porównaniu z gminami miejskimi – dokonano wyboru zestawu odpowiednich wskaźników. Wykorzystano dane z BDL GUS za 2017 r. Wyniki analiz potwierdziły przeważający w literaturze pogląd o stosunkowo słabszym potencjale gmin wiejskich, szczególnie tych położonych w oddaleniu od dużych aglomeracji. Zastosowanie metod statystyki przestrzennej pozwoliło zaobserwować zarazem tendencję do występowania klastrów (tworzenia się skupisk) gmin o podobnym poziomie rozwoju i potencjale w zakresie przedsiębiorczości społecznej, czyli efekt sąsiedztwa, aczkolwiek z różnym natężeniem w różnych regionach kraju.

Słowa kluczowe: innowacja społeczna, rozwój lokalny, deprywacja lokalna, zależności przestrzenne, klastry przestrzenne

JEL: O3, R12, R58

Spatial aspects of innovative development in Polish communes: determinants of social entrepreneurship

Abstract. Social innovation is the main factor of social entrepreneurship. The study focuses on the analysis of this kind of local communities' activity designed to improve the quality of life of their members. The aim of the article, in accordance with the overarching research thesis, is to

¹ Artykuł powstał na podstawie referatu wygłoszonego na konferencji „Innowacje społeczne na wsi”, zorganizowanej przez Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Polskie Towarzystwo Socjologiczne – Sekcja Rozwoju Wsi i Uniwersytet Wrocławski, która odbyła się 26 października 2020 r. online. The article is based on a presentation delivered at the 'Social innovation of rural areas' conference held on-line on 26 October 2020. The conference was organised jointly by the University of Agriculture in Krakow, the Rural Development Section of the Polish Sociological Association and Wrocław University.

^a Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Wydział Społeczno-Ekonomiczny, Instytut Nauk Socjologicznych; Główny Urząd Statystyczny, Polska / Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Social and Economic Faculty, Institute of Sociological Sciences; Statistics Poland, Poland. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6443-480X>. Autor korespondencyjny / Corresponding author, e-mail: w.okrasa@stat.gov.pl.

^b Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Wydział Społeczno-Ekonomiczny, Instytut Nauk Socjologicznych, Polska / Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Social and Economic Faculty, Institute of Sociological Sciences, Poland. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3368-6008>. E-mail: mikober@interia.pl.

show the special importance of the spatial dimension and the significant role of place (location) in the analysis of entrepreneurship and social innovation. In order to identify the differences between the resources of endogenous development, which uses the potential of territorial units (here: rural communes as opposed to municipalities), a set of relevant indicators was selected. The study used data for 2017 from the Local Data Bank of Statistics Poland. The results of the analyses confirmed the view, prevalent in the literature, that rural communes, especially those located further from large agglomerations, have a comparatively weaker potential for entrepreneurship. At the same time, thanks to the application of spatial statistics methods, a tendency to form clusters was observed among communes developed to a similar extent and displaying a similar potential for entrepreneurship. In other words, what was observed was the 'neighbourhood effect', which, however, varied in intensity across the country's regions.

Keywords: social innovation, local development, community deprivation, spatial dependence, spatial clusters

1. Wprowadzenie

Spółeczeństwa, którym przypisuje się miano przedsiębiorczych, charakteryzują się zdolnością do samoorganizacji i realizacji celów wspólnotowych zazwyczaj poza istniejącymi formalnymi strukturami i instytucjami. Inicjatywa, determinacja i ryzyko właściwe przedsiębiorczości w rozumieniu rynkowym towarzyszą – a czasami wręcz służą – realizacji celów społecznie użytecznych i przyczyniają się m.in. do ograniczania nierówności zarówno pomiędzy społecznościami lokalnymi, jak i wewnątrz nich – pomiędzy ich członkami. Przedsiębiorczość społeczna, utożsamiana z innowacją społeczną, jest też postrzegana jako zjawisko wielowymiarowe.

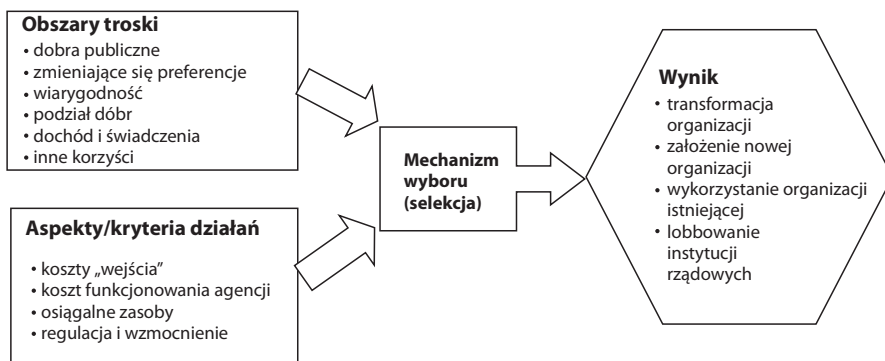
W literaturze pojawiają się również pojęcia *ekonomii społecznej* i *ekonomii solidarnej*, odnoszące się do wszystkich rodzajów aktywności obywatelskiej, w tym typu wolontariackiego, w ramach trzeciego sektora i zaangażowania obywatelskiego (ang. *civic engagement*). Działalność lokalnych organizacji trzeciosektorowych (ang. *non-governmental organisations* – NGO) zaliczana do działalności pożytku publicznego przyczynia się do integracji zawodowej i społecznej osób w obliczu takich czynników ryzyka idiosynkratycznego, jak zagrożenie marginalizacją społeczną i wykluczeniem, poprzez np. tworzenie nowych miejsc pracy czy wspomaganie w inny sposób osób doświadczających deprivacji społecznej (w wąskim znaczeniu). Służy też zmniejszaniu zagrożenia czynnikami ryzyka systemowego czy grupowego na poziomie całych społeczności i wspólnot poprzez świadczenie usług i dóbr publicznych na rzecz interesu ogólnego i rozwoju lokalnego, z których korzystają wszyscy członkowie społeczności (w szerokim znaczeniu).

Podobną do powyższej interpretację pojęcia *innowacji społecznej* przyjmują Moulaert i in. (2013), autorzy pracy *The International Handbook on Social Innovation*, uznawanej za źródło porządkujące nomenklaturę w tej dziedzinie badań. Innowacja społeczna traktowana jest jako nowe podejście do rozwoju, element polityczno-ideologicznej wizji, zgodnie z którą postęp ekonomiczny i technologiczny ma znaczenie instrumentalne wobec postępu społecznego i kulturowego. Innowacja

społeczna według Moulaerta i in. (2013) odnosi się przede wszystkim do relacji społecznych, zwłaszcza tych, które polegają na mobilizacji członków społeczności i ich partycypacji w aktywności prowadzącej do usprawnienia stosunków społecznych, struktur władzy i zarządzania zorientowanego na kształtowanie otoczenia instytucjonalnego jako sprzyjającego działaniom zbiorowym (wspólnotowym) w wielu sferach aktywności. Innowacje społeczne, postrzegane jako odpowiedź na problemy społeczne, takie jak ubóstwo, marginalizacja i segregacja czy deprivacja, obejmują też oddolne inicjatywy, w sytuacji gdy poprawa jakości życia wydaje się niemożliwa w ramach istniejących rozwiązań zinstytucjonalizowanych (Moulaert i in., 2013). W szczególności dzieje się tak w sytuacji zagrożenia czynnikami ryzyka, jak w przypadku pandemii COVID-19, która zwiększyła zapotrzebowanie na partycypację społeczności lokalnej (ang. *community participation*), jako formę uzupełniającą działania istniejących instytucji administracyjnych i biznesu lokalnego o formułę zbiorowego rozwiązywania problemu *niedobra publicznego* (ang. *public ill-good*), włączając organizacje pozarządowe i lokalne jednostki trzeciego sektora wraz z nowymi oczekiwaniami wobec nich (Maurrasse, 2021).

Przedsiębiorczość społeczna nabiera szczególnego znaczenia w lokalnym kontekście zmian i rozwoju typu endogenicznego – bazującego na szeroko rozumianym potencjale własnym danej społeczności jako głównym wkładzie do kapitału lokalnego (np. Emery i Flora, 2006; Okrasa, 2017²) – m.in. właśnie z racji wiodącej roli lokalnych organizacji trzeciosektorowych jako przedsiębiorcy społecznego. W tym znaczeniu ich działalność jako kreatorów (fundatorów) i aktorów (agentów) procesów innowacji społecznej można przedstawić jak na poniższym schemacie.

Schemat. Dziedziny zainteresowania organizacji trzeciosektorowych jako obszary troski i obiekty dążeń docelowych (kryteria wyborów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Steinberg (2006).

² Zazwyczaj w literaturze kapitał lokalny jest traktowany jako wektor o następujących elementach: kapitał naturalny, kapitał finansowy, kapitał ludzki, kapitał społeczny, kapitał fizyczny, kapitał kulturowy i kapitał polityczny.

Schemat odzwierciedla założenie o zgodności kierunków działań organizacji trzeciektorowych z kierunkami wyznaczanymi przez lokalnych liderów przedsiębiorczości. Stąd alternatywne zestawy możliwych obszarów troski przedsiębiorców społecznych – od tworzenia potrzebnych dóbr publicznych/kolektywnych, przez próby wywierania wpływu na zmianę dotychczasowych preferencji mieszkańców (np. rzucenie palenia, stosowanie środków antykoncepcyjnych, uprawianie sportu itp.), po zabezpieczenie przed nadużyciem władzy i sprawiedliwy podział dóbr / dostęp do dóbr publicznych itd.

W świetle powyższych uwag na potrzeby niniejszego opracowania można przyjąć następujące rozumienie przedsiębiorczości społecznej:

Jest to determinowana kulturowo zdolność społeczeństwa – społeczności lokalnej lub grupy społecznej – do samoorganizacji, w tym inicjowania i podtrzymania wspólnego działania oraz zorganizowania niezbędnych zasobów materialnych i niematerialnych, dla realizacji własnych potrzeb, co do których istnieje wspólne (podzielane) przekonanie o konieczności ich realizacji dla podniesienia poziomu i jakości życia członków swojej zbiorowości; motywacją uzasadniającą uczestniczenie w takim przedsięwzięciu jest przekonanie o możliwości osiągnięcia założonych celów za pomocą dostępnych zasobów w sposób bardziej skuteczny i efektywny niż byłoby to możliwe na drodze indywidualnych wysiłków członków zbiorowości (Kober, 2021, s. 15).

W tej definicji zawiera się następujący zestaw cech przedsiębiorczości społecznej, a zarazem warunków uznania za takie danego typu działań:

- lokalny charakter przedsiębiorczości społecznej w sensie kręgu interesariuszy i skali celów, jakie są realizowane w ramach przedsięwzięcia społecznego;
- kulturowy kontekst powstawania, funkcjonowania i ustania inicjatyw w obszarze ekonomii społecznej;
- oddolny, dobrowolny, społeczny i obywatelski charakter przedsięwzięć klasyfikowanych jako przedsięwzięcia bądź przedsiębiorstwa społeczne;
- wspólnota celów i wartości wyznawanych przez członków zbiorowości (co charakteryzuje przedsiębiorstwa społeczne);
- powszechność przekonania, że działanie w ramach wspólnoty – w warunkach wzajemności, zaufania i współodpowiedzialności – jest bardziej skuteczne i efektywne od działania indywidualnego.

2. Metoda badania

Wyszedszy od zarysowanych wyżej założeń teoretycznych, w procesie operacjonalizacji i konstruowania odpowiednich zmiennych obserwowanych dokonano wyboru wskaźników do opisu innowacji społecznych. Zastosowana procedura jest analogiczna do opisaną w pracy Okrasy (2018), służącej do skonstruowania wielowymia-

rowego indeksu deprivacji lokalnej (WIDL), który został stworzony na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS). Budowa indeksu bazowała na zastosowaniu techniki skalowania wielowymiarowego, jaką była analiza czynnikowa w konfirmatywnej wersji metody głównych składowych, która pozwala na niearbitralny wybór grup zmiennych będących nośnikami informacji potrzebnej do analizy zjawiska (Okrasa i Gudaszewski, 2013). Wybrane wskaźniki odnoszą się do środowiska przedsiębiorczości społecznej, w szczególności zaś do elementów sprzyjających powstawaniu, dyfuzji i absorpcji innowacji i przedsiębiorczości społecznej. Wzięto pod uwagę wskaźniki dotyczące wszystkich gmin w Polsce. Wykorzystano dane z BDL GUS za 2017 r.

Przedsiębiorczość społeczna jest atrybutem rozwoju lokalnego w dwojakim sensie – jako jego czynnik sprawczy oraz jako następstwo, konsekwencja wdrożenia innowacji. Stąd występowanie i natężenie przedsiębiorczych postaw na odpowiednią skalę może być traktowane jako jeden z przejawów rozwoju społeczno-gospodarczego. W wymiarze lokalnym przedsiębiorczość społeczna powinna być analizowana w aspekcie przestrzennym. Jak bowiem podkreślono na wstępie, miejsce – zarówno w znaczeniu jego poziomu rozwojowego, jak i położenia geograficznego oraz relacji wobec innych miejsc (w tym przypadku gmin) – stanowi jeden z najważniejszych czynników ulepszania warunków życia w danej społeczności i dobrostanu jej mieszkańców.

3. Wyniki badania

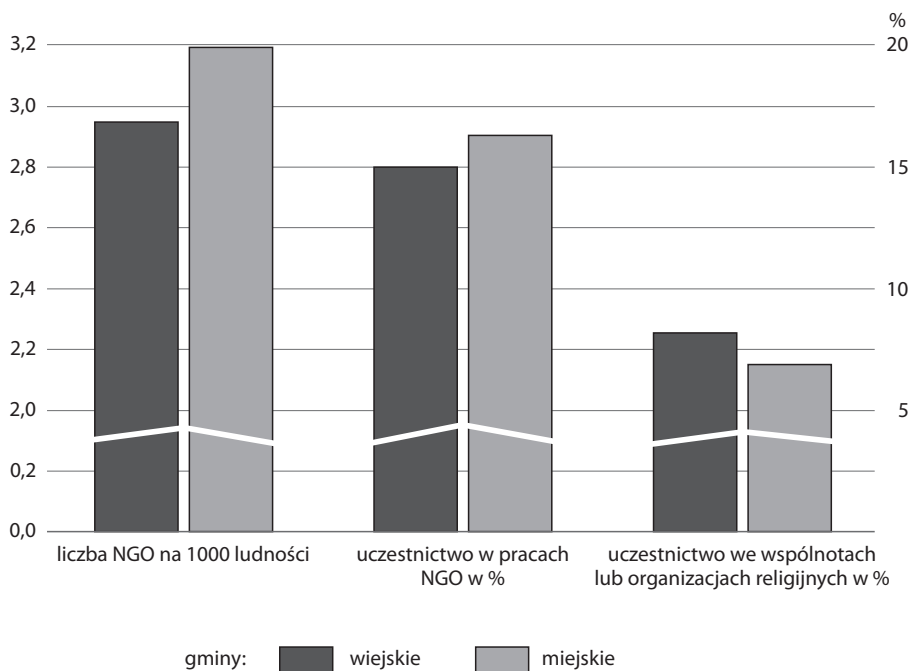
W wyniku analizy pomiarowej wyodrębniono 42 wskaźniki (zob. aneks) reprezentujące następujące kategorie, zgodnie z kategoryzacją dziedzin stosowaną przez GUS:

- finanse publiczne – uwzględniono wskaźniki charakteryzujące kondycję finansową jednostek samorządu terytorialnego, w tym przychody i wydatki ogółem oraz wydatki na kulturę i oświatę;
- kultura i sztuka – uwzględniono wskaźniki dotyczące infrastruktury społecznej, w tym bibliotek i obiektów kultury, a także statystyki dotyczące imprez;
- ludność – do analiz włączono przede wszystkim wskaźniki dotyczące migracji i obciążenia demograficznego;
- podmioty gospodarcze i przekształcenia własnościowe i strukturalne – pod uwagę wzięto dane dotyczące przedsiębiorstw, w tym prowadzących działalność w sektorach uważanych za branże kreatywne, a także dane dotyczące spółdzielni i organizacji pozarządowych;
- przemysł i budownictwo – do analizy włączono wskaźniki dotyczące liczby mieszkań oddawanych do użytkowania jako indykatorów rozwoju lokalnego;
- rynek pracy – do badania (jako destymulanty) włączono wskaźniki dotyczące poziomu bezrobocia;

- szkolnictwo – uwzględniono wskaźniki skolaryzacji, dotyczące poziomu wykształcenia i wiedzy, jako sprzyjające powstawaniu innowacyjnych przedsiębiorstw;
- turystyka – do analiz włączono wskaźniki dotyczące udzielonych noclegów, ponieważ założono uwzględnienie we wskaźniku kompozytowym atrakcyjności turystycznej danej jednostki terytorialnej;
- wychowanie przedszkolne – w analizie uwzględniono wskaźniki dotyczące udziału w wychowaniu przedszkolnym, kierując się założeniem, że dzieci korzystające z przedszkola mają możliwość dostępu do usług edukacyjnych od wczesnych lat życia oraz że rodzice dzieci korzystających z przedszkola pozostają aktywni zawodowo i przyczyniają się do współtworzenia dobrobytu danej społeczności.

Z uwagi na rolę lokalnych organizacji trzeciosektorowych jako inicjatorów i realizatorów przedsięwzięć innowacyjnych ważne wydaje się pytanie o ich występowanie oraz o charakter ich aktywności w gminach wiejskich i miejskich (do których zaliczono też gminy miejsko-wiejskie). Na wyk. 1 przedstawiono trzy wskaźniki charakteryzujące poziom zaangażowania obywatelskiego w gminie oparte na danych z badania GUS nad rewitalizacją gmin (dane za 2016 r.).

Wykr. 1. Aktywność organizacji trzeciego sektora w gminach w 2016 r. (wartości średnie)

Uwaga. Gminy wiejsko-miejskie zaliczono do gmin miejskich.

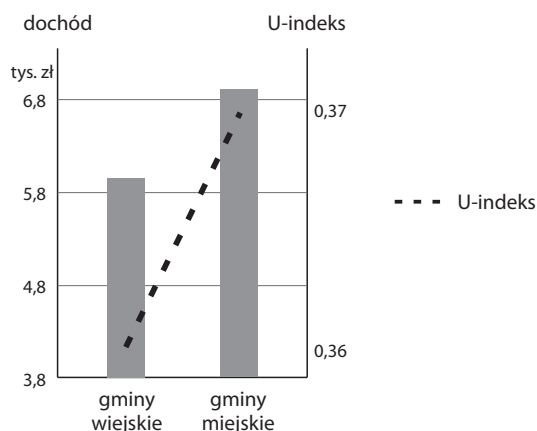
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z badania GUS „Dane statystyczne z zakresu rewitalizacji na poziomie gmin”.

Zarówno pod względem nasycenia organizacjami pozarządowymi (według wskaźnika liczby organizacji na 1000 mieszkańców w gminie), jak i natężenia ich aktywności (według udziału mieszkańców w ich działalności) gminy miejskie mają przewagę nad wiejskimi, ustępując im tylko pod względem uczestnictwa mieszkańców w organizacjach typu religijnego (co wszakże należy uznać za przejaw partycypacji społecznościowej).

Pytanie, czy i w jaki sposób przejawiają się różnice pomiędzy gminami wiejskimi i miejskimi dotyczące aktywności lokalnych organizacji trzeciego sektora w zakresie wskaźników charakteryzujących dobrostan indywidualny ich mieszkańców, prowadzi do porównań przedstawionych na poniższych wykresach i mapach.

Na wykr. 2 i 3 przedstawiono wyniki porównań wybranych miar dobrostanu indywidualnego – obiektywnego, jak dochód gospodarstwa domowego czy czas poświęcony przez respondenta na czynności wykonywane w dniu wczorajszym, ważne przez towarzyszące temu emocje – oraz subiektywnego, na podstawie poziomu zadowolenia respondenta z wybranych aspektów życia badanego w sondażach prowadzonych przez GUS: w pierwszym przypadku (wykr. 2) są to Europejskie Badanie Dochodów i Warunków Życia (EU-SILC) oraz badanie budżetu czasu (TUS) z 2013 r., w drugim (wykr. 3) – Diagnoza Społeczna 2015.

Wykr. 2. Przeciętny dochód gospodarstwa domowego oraz średnia wartość U-indeksu jako wskaźnika dobrostanu w gminie w 2013 r.

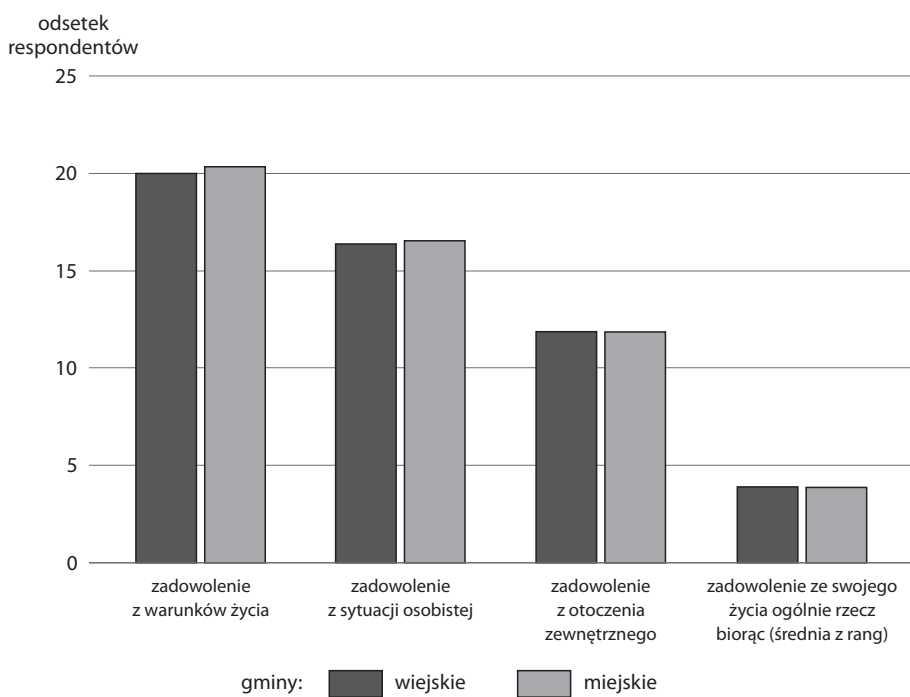
Uwaga. Jak przy wykr. 1.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z badań EU-SILC i TUS z 2013 r.

O ile przeciętny dochód gospodarstwa domowego (dochód ekwiwalentny do dyspozycji *per capita*) jest, zgodnie z oczekiwaniami, znacznie wyższy w gminach miej-

skich, o tyle U-indeks, użyty tu jako miara dobrostanu subiektywnego³, będąc znacząco większy dla gmin wiejskich, wskazuje wyraźną przewagę środowiska wiejskiego jako bardziej sprzyjającego dobrostanowi mieszkańców. Wartość tego indeksu jest bowiem frakcją czasu poświęconego przez respondenta na czynności, z wykonywaniem których wiązały się przeżycia/emocje negatywne lub co najwyżej neutralne (w przeciwieństwie do pozytywnych) – czyli *unpleasant state* (stąd nazwa U-indeks).

Wykr. 3. Zadowolenie z wybranych aspektów życia według skali subiektywnego dobrostanu respondentów w gminach w 2015 r. (wartości średnie)

Uwaga. Jak przy wykr. 1.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z Diagnozy Społecznej 2015.

³ U-indeks został zastosowany w ekonometrycznych badaniach ekonomii behawioralnej (np. Krueger, 2009). Zdefiniowano go następująco:

$$U_i = \sum_j I_{ij} h_{ij} / \sum_j h_{ij},$$

gdzie $I = 1$, gdy wskaźnik przedziału czasu h oceniany jest negatywnie (*time of unpleasant state*), i $I = 0$ w pozostałych przypadkach. W badaniach budżetu czasu w 2013 r. stosowano $I = -1$ dla czynności ocenianych jako nieprzyjemne, $I = 1$ dla ocenianych pozytywnie i $I = 0$ dla ocenianych neutralnie.

Należy podkreślić ograniczoność tych konkluzji z uwagi na to, że analizą objęto respondentów z gospodarstw domowych, które zostały zidentyfikowane w poszczególnych gminach jako biorące udział w odpowiednim sondażu (w tym przypadku – w badaniach budżetu czasu). Podobne zastrzeżenie tyczy się danych z badań EU-SILC oraz Diagnozy Społecznej. Należy to jednak postrzegać nie jako osłabienie przedstawianych tu wyników, lecz jako brak podstaw do generalizacji poza gminy (trzeba dodać, że stosunkowo liczne) wybrane w powyższy sposób do analiz, które mogą być obciążone błędami selekcji i nielosowości wyboru gmin i/lub gospodarstw domowych.

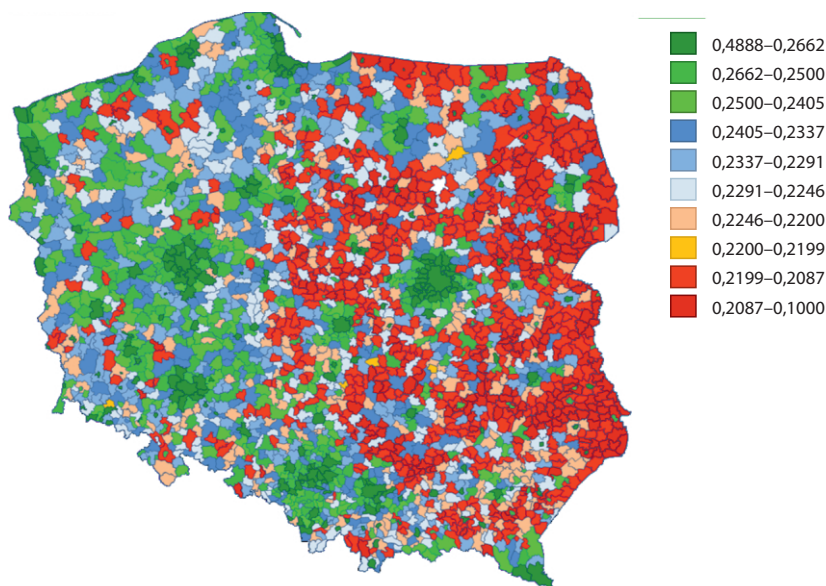
Charakteryzowany za pomocą U-indeksu dobrostan indywidualny – w sensie odwrotnym do jego wartości (jako stanu nieprzyjemnego bądź neutralnego), tzn. im wyższa wartość U-indeksu, tym niższy poziom dobrostanu – nie oddaje istoty dobrostanu subiektywnego. Będąc mieszkanką obiektywnej miary, jaką jest czas poświęcony na wykonywanie danej czynności, oraz wagi subiektywnej w ocenie towarzyszących temu emocji, jest interpretacyjnie niejednoznaczny. Nie wiadomo bowiem, na ile dobrowolnie, na ile zaś z konieczności badany wykonywał poszczególne czynności, pochłaniające określoną ilość czasu. Stąd warto uzupełnić powyższą eksplorację o wyniki samooceny poziomu zadowolenia z wybranych aspektów sytuacji i życia dokonanej przez respondentów, jak na wyk. 3.

Zadowolenie z warunków życia oraz z sytuacji osobistej jest zauważalnie wyższe wśród mieszkańców gmin miejskich niż wśród mieszkańców gmin wiejskich. Z kolei zadowolenie ze swojego otoczenia i swojego życia w ogóle jest oceniane w zasadzie identycznie na wsi i w miastach.

Powyższe wyniki pozwalają na lepsze zrozumienie rezultatów analizy przedsiębiorczości i innowacji społecznej w perspektywie przestrzennej, ukazującej dążenie do indywidualnie motywowanego ulepszenia otoczenia życiowego, społeczności lokalnej, jako zjawiska zróżnicowanego zarówno w wymiarze miasto – wieś, jak i pomiędzy regionami kraju. Należy tu zadać pytanie, czy wzory zróżnicowania przestrzennego na poziomie gmin także w tym aspekcie wykazują tendencje podobne do obserwowanych w przypadku powszechnie stosowanych wskaźników rozwoju regionalnego w Polsce, z jednoznacznie rysującą się zazwyczaj linią podziału pomiędzy wschodnią i zachodnią częścią kraju.

Wyniki analizy wskaźników potencjału w zakresie samoorganizacji i rozwoju przedsiębiorczości społecznej na poziomie gmin potwierdzają, że najwyraźniejsze różnice występują pomiędzy wschodnią i zachodnią częścią kraju (mapa 1).

Mapa 1. Zróźnicowanie przestrzenne gmin pod względem potencjału przedsiębiorczości społecznej

Uwaga. Przedziały są domknięte lewostronnie.
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS.

Analiza danych na poziomie gmin pozwala także na zaobserwowanie zjawiska rozlewania się dużych miast i wciągania do aktywności społecznej i gospodarczej gmin przylegających do tych miast. Stosunkowo najintensywniejsze procesy suburbanizacji zachodzą wokół wielkich aglomeracji: Warszawy, Poznania, Wrocławia, Trójmiasta, a także na Śląsku i wokół Krakowa. Za główne wyznaczniki takich procesów można uznać następujące zjawiska:

- migrację międzygminną, w tym w wymiarze miasto – wieś; ruch migracyjny następuje zarówno z centrum miasta na peryferie, jak i z gmin położonych peryferyjnie w skali kraju do gmin położonych bliżej dużych miast, o lepszej infrastrukturze fizycznej i społecznej⁴;
- wzrost zamożności gmin sąsiadujących z dużym ośrodkiem w związku z lokowaniem przemysłu, a także osiedlaniem się względnie dobrze zarabiających mieszkańców, co wiąże się ze zwiększeniem przychodów do budżetu jednostki samorządu terytorialnego z tytułu udziału w PIT i CIT;

⁴ Jest to też zgodne z oczekiwaniami na gruncie hipotezy (modelu) Tiebauta (1956), że „ludzie głosują nogami”, podążając za swoimi preferencjami i wybierając miejsca (społeczności lokalne) oferujące lepszą jakość dobra i usługi publiczne (np. rodziny z dziećmi wybierają inne miejsca niż rodziny bezdzietne itp.). Takie procesy zostały też potwierdzone w toku analiz migracji międzygminnej w Polsce (Okrasa, 2019).

- poszukiwanie możliwości podniesienia jakości życia przez uzyskanie dostępu do lepiej płatnej pracy i lepszej edukacji⁵, lepszej dostępności usług publicznych oraz dostępności atrakcyjnego krajobrazu (środowiska naturalnego) i przemysłów czasu wolnego, a także poszukiwanie bardziej prestiżowego miejsca zamieszkania.

Badanie wykazało również względnie wysoki potencjał w zakresie społecznie generowanego (endogenicznego) rozwoju w mniejszych ośrodkach miejskich oraz przylegających do nich gminach. Warto w tym miejscu spojrzeć na pozycję Białegostoku, Olsztyna, Lublina, Rzeszowa, Gorzowa Wielkopolskiego, Łodzi, Bydgoszczy i Torunia. Są to mniejsze miasta posiadające istotny potencjał w zakresie rozwoju przedsiębiorczości społecznej i stanowiące silne ośrodki wzrostu w policentrycznej sieci osadniczej Polski.

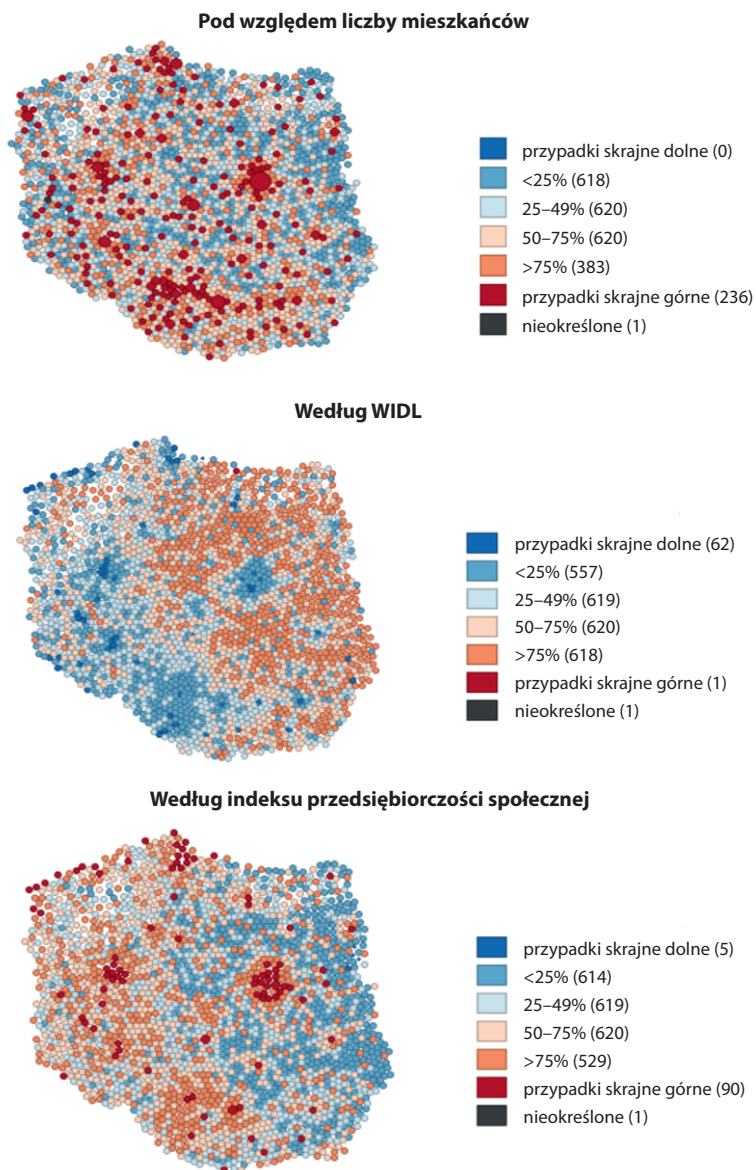
Ponadto badanie ujawniło grupę gmin położonych w zachodniej części kraju, która charakteryzuje się niskimi wartościami analizowanych mierników przedsiębiorczości społecznej. Są to, poza pojedynczymi gminami położonymi peryferyjnie w skali województwa, jednostki umiejscowione na obszarze środkowego i zachodniego Pomorza, od Stargardu do Szczecinka, z wyłączeniem samych miast.

Analiza wykazała także stosunkowo niski poziom wskaźników charakteryzujących potencjał przedsiębiorczości społecznej gmin położonych wzdłuż północno-wschodniej granicy kraju. Niskie wartości wskaźników uzyskane przez gminy z powiatów braniewskiego, bartoszyckiego, kętrzyńskiego, węgorzewskiego i gołdapskiego można tłumaczyć małą gęstością zaludnienia oraz brakiem przemysłu i ośrodków miejskich. Brakuje też elementów przyciągających potencjał przedsiębiorczy czy którekolwiek ze źródeł kapitału lokalnego – istotnego dla rozwoju endogenicznego – takich jak kapitał ludzki, społeczny i kulturowy.

Jednym z aspektów poddania innowacyjności społecznej analizie przestrzennej jest ocena zbieżności wzorów rozkładu geograficznego odpowiednich wskaźników. Rodzi się tutaj pytanie, jak dalece wzory przestrzenne rozkładów gmin charakteryzowanych poprzez ich wielkość (liczbę mieszkańców) oraz poziom deprywacji/(niedo)rozwoju są podobne do geograficznego rozkładu gmin według wskaźnika przedsiębiorczości społecznej. Zgodnie z wynikami analiz, przedstawionymi na mapie 2, na terenie Polski wschodniej i północno-wschodniej dominują gminy (społeczności lokalne) wiejskie, o generalnie mniejszej liczbie ludności, charakteryzujące się niższym poziomem rozwoju / wyższym WIDL; są one zarazem mniej aktywne / mniej zaawansowane w zakresie działań składających się na przedsiębiorczość i innowacje społeczne.

---

⁵ Edukacja wiąże się też z większą mobilnością, w tym z migracją wewnętrzną, na co wskazywało wielu autorów testujących hipotezę Tiebauta.

Mapa 2. Zróźnicowanie przestrzenne gmin

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS.

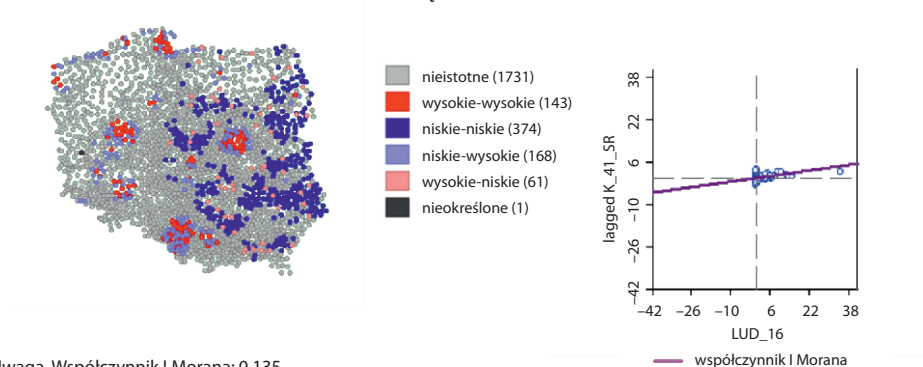
Weryfikacji poddano powszechny w literaturze pogląd, że innowacje społeczne rozchodzą się zazwyczaj na zasadzie dyfuzji, sugerujący hipotezę o rozproszeniu tego zjawiska w obrębie gmin sąsiadujących ze sobą. Postawiono pytanie, czy występuje

tendencja do sąsiedowania (bliskości geograficznej) gmin o podobnym poziomie innowacyjności / przedsiębiorczości społecznej.

Badanie z jednej strony potwierdziło to przypuszczenie: współczynnik I Morana osiągnął stosunkowo duże wartości (0,373). Jednocześnie na terenach wiejskich dominuje tendencja do współwystępowania (sąsiedowania) gmin o niskim poziomie innowacyjności / przedsiębiorczości społecznej. Z drugiej strony hipoteza ta jest zgodna ze wzorami skupień na terenach aglomeracji wielkomiejskich (warszawskiej, poznańskiej, krakowskiej, trójmiejskiej, łódzkiej, szczecińskiej i konurbacji śląskiej). Mapa skupień gmin według WIDL, analogiczna do obrazu innowacyjności społecznej, przedstawia dokładnie odwrotne (jak negatyw) wzory skupień gmin, w tym współwystępowanie gmin o wysokim WIDL na terenach wiejskich we wschodniej części kraju.

Autokorelacja przestrzenna (współczynnik I Morana) sugeruje wprawdzie niewielką, ale pozytywną tendencję do występowania skupień gmin o podobnym natężeniu wskaźnika przedsiębiorczości i innowacji społecznych, w bezpośrednim powiązaniu z ich wielkością (liczbą ludności) lub gęstością zaludnienia, odpowiednio $I = 0,135$ i $0,142$ (mapy 3 i 4). Na terenach z dominacją mniejszych gmin lub gmin wiejskich cechujących są mniejszą gęstością zaludnienia (we wschodniej Polsce) uwidaczniają się jednakże wzory skupień gmin o niskich wskaźnikach innowacyjności społecznej. Gminy o wysokich wskaźnikach koncentrują się na obszarach aglomeracji, tj. sąsiadujących z nimi ośrodków miejskich o podobnej wielkości, silnie powiązanych komunikacyjnie, gospodarczo i społecznie.

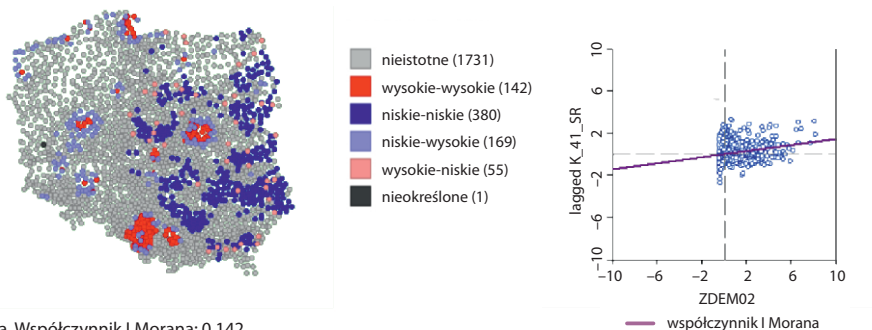
Mapa 3 wraz z wykresem rozrzutu. Korelacja przestrzenna innowacyjności społecznej z liczbą ludności

Uwaga. Współczynnik I Morana: 0,135.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS.

Mapa 4 wraz z wykresem rozrzutu. Korelacja przestrzenna innowacyjności społecznej z uwzględnieniem gęstości zaludnienia

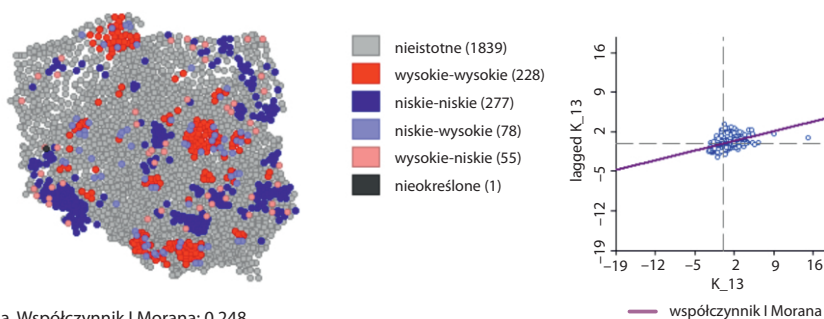

Uwaga. Współczynnik I Morana: 0,142.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS.

Za stosunkowo trafne pojęciowo wskaźniki innowacyjności i przedsiębiorczości lokalnej można uznać dwa wskaźniki będące przedmiotem raportowania i zbierania danych na poziomie gmin przez GUS: udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem oraz wydatki na mieszkańca w ramach działu oświata i wychowanie. Ich rozkłady geograficzne, wykazujące tendencję do występowania skupień (mapy 5 i 6), są o tyle interesujące, że zjawiska opisane za pomocą pierwszego z nich wydają się być (do pewnego stopnia) efektem zjawiska opisanego przez drugi, aczkolwiek z generacyjnym opóźnieniem w czasie⁶. Niemniej ich przestrzenna koincydencja rodzi sugestie na temat możliwości przewidywania tendencji do występowania skupień nowo tworzonych przedsięwzięć innowacyjnych (przedsiębiorstw sektora kreatywnego) na podstawie znajomości inwestycji we wczesnym stadium edukacji.

Mapa 5 wraz z wykresem rozrzutu. Korelacja przestrzenna wskaźnika wydatków na oświatę i wychowanie w gminie na mieszkańca

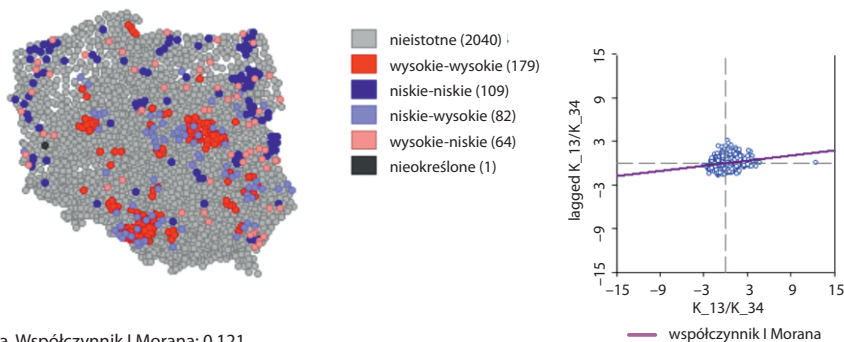

Uwaga. Współczynnik I Morana: 0,248.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS.

⁶ Co formalnie mogłoby zostać potwierdzone za pomocą analizy kohortowej, niepodjętej tutaj.

Mapa 6 wraz z wykresem rozrzutu. Korelacja przestrzenna udziału nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego oraz wskaźnika wydatków na oświatę i wychowanie w gminie

Uwaga. Współczynnik I Morana: 0,121.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS.

Potwierdzeniem hipotezy o współwystępowaniu gmin inwestujących we wczesną edukację oraz gmin, w których rejestrowane są podmioty sektora kreatywnego, są zarówno mapy 5 i 6, jak i odpowiednie wartości współczynnika I Morana wraz z wykresami rozrzutu. Mapy pokazują regiony, gdzie taka tendencja występuje w stopniu wysokim – generalnie w części centralnej, a współczynnik informuje o znaczącej sile tych powiązań w przestrzeni. Naturalne rozszerzenie pytania o czynniki określające powyższe wzory korelacji przestrzennej i tendencji do skupień prowadzi do analizy zależności przestrzennej za pomocą regresji przestrzennej.

4. Wyznaczniki zależności przestrzennej przedsiębiorczości i innowacji społecznej

Przedstawione powyżej wstępne wyniki eksploracji przestrzennych aspektów relacji pomiędzy wybranymi charakterystykami gmin oraz wskaźnikami innowacji i przedsiębiorczości społecznej potwierdzają zasadność tezy o znaczeniu wymiaru geograficznego i jego niezbędności w analizie czynników różnicujących natężenie tych relacji. Jednakże dla określenia istotności wpływu czynników uznanych hipotetycznie za źródło zmienności pomiędzy gminami należy odwołać się do regresji przestrzennej (Anselin, 2003; Fischer i Getis, 2010).

Wyniki regresji przestrzennej według modelu błędu przestrzennego w postaci oszacowań metodą największej wiarygodności, zawarte w tablicy, dostarczają informacji o wpływie wybranych czynników na rozkład przestrzenny przedsiębiorczości i innowacji społecznej. Stosunkowo wysoka wartość współczynnika autoregresji przestrzennej – $\lambda = 0,37$ i wartość współczynnika R^2 dowodzą dobrego dopa-

sowania modelu (według modelu przestrzennego błędu⁷) do mierników opisujących badane zjawisko.

Tablica. Analiza zależności przestrzennej – regresja według modelu błędu przestrzennego

Zmienne	Wartości współczynników	Błąd standardowy	Wartości statystyki Z	p-value dla statystyki Z
Stała	0,368095	0,0086822	42,3966	0,00000
Internet (% gospodarstw domowych z dostępem)	0,000360667	8,80151e-005	4,09779	0,00004
Powierzchnia obszaru zdegradowanego na 1 mieszkańca	2,6936e-007	1,80038e-008	14,9618	0,00000
Subwencje proporcjonalne do WIDL ...	4,55613e-005	2,42967e-006	-18,7521	0,00000
Deprywacja w zakresie:				
gospodarki lokalnej	-0,000548993	4,47962e-005	12,2554	0,00000
infrastruktury	-0,000167814	3,31693e-005	-5,05932	0,00000
gospodarki komunalnej	-0,000280541	2,30536e-005	-12,1691	0,00000
gospodarki mieszkaniowej	-0,000348937	2,59045e-005	-13,4701	0,00000
zdrowia	-0,000100679	3,04835e-005	-3,30273	0,00096
pomocy społecznej	0,000211516	2,21743e-005	9,53879	0,00000
ekologii	0,000269794	3,68963e-005	7,31223	0,00000

Uwaga. Lambda: wartość 0,370857, błąd standardowy 0,0294174, wartość testu istotności 12,6067, p-value dla testu istotności 0,00000. Zmienna zależna: wskaźnik innowacji społecznej; liczba obserwacji: 2477; średnia wartość zmiennej zależnej: 0,233729. Odchylenie standardowe zmiennej zależnej: 0,024643; SSw: 2466; R²: 0,845002. Test heteroskedastyczności: 10 stopni swobody, wartość 1711,0600, p-value 0,00000. Test ilorazu prawdopodobieństw: 1 stopień swobody, wartość 146,4626, p-value 0,0000.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Spśród uwzględnionych w równaniu regresji przestrzennej 10 zmiennych tylko 4 wykazują pozytywny wpływ na zależności przestrzenne, w jakich pozostaje innowacja społeczna w społecznościach lokalnych / gminach. Wzrost wartości następujących zmiennych prowadzi do współwystępowania gmin o podobnej charakterystyce w zakresie aktywności opisywanej za pomocą odpowiednich wskaźników (czyli do wzrostu wartości wskaźników aktywności wraz ze wzrostem zmiennych):

- odsetek gospodarstw domowych z dostępem do internetu (ponieważ wartości tej zmiennej są osiągalne dla poziomu województw, można się spodziewać różnic je-

⁷ Zależność przestrzenną można uwzględnić w analizie albo jako dodatkowy regresor w modelu opóźnienia przestrzennego, gdy przedmiotem zainteresowania jest istnienie i siła interakcji przestrzennej, albo według modelu błędu przestrzennego, gdy chodzi o skorygowanie potencjalnie obciążającego wpływu autokorelacji przestrzennej (np. Anselin, 2003, s. 316).

dynie pomiędzy 16 grupami gmin); internet wydaje się podstawowym narzędziem komunikacji w procesach bazujących na społecznym angażowaniu się mieszkańców, stąd oczywisty, pozytywny charakter zależności;

- liczba osób mieszkających na terenie zdegradowanym – rosnący udział mieszkańców takich terenów może oznaczać zwiększenie zapotrzebowania na inicjatywy społeczne o charakterze innowacyjnym dla ich rewitalizacji;
- deprywacja w zakresie lokalnych świadczeń społecznych, a także w zakresie środowiska naturalnego (ekologii) również rodzi większe zapotrzebowanie na inicjatywy społeczności lokalnej mogące kompensować niedostatki w tych dziedzinach. W odróżnieniu od deprywacji w powyższych dwóch dziedzinach (pomoc społeczna i ekologia) niska jakość aż pięciu innych obszarów funkcjonowania gminy pociąga za sobą stosunkowo mniejszą aktywność w zakresie przedsiębiorczości i innowacji społecznej gmin mających zarazem tendencję do współwystępowania w aspekcie przestrzennym;
- subwencje proporcjonalne do WIDL rzutują pozytywnie na tendencje wśród gmin do skupiania się według poziomu ich aktywności w zakresie innowacji i przedsiębiorczości społecznej. Świadczy to o zgodności tych tendencji ze stosowaną w publicznej polityce dystrybucji środków rozwojowych zasadą sprawiedliwości przestrzennej (według której te środki powinny być alokowane odpowiednio do potrzeb rozwojowych sugerowanych wartością wskaźnika deprywacji).

Statystycznie istotny wpływ negatywny jest równoznaczny z pozytywnym efektem jego redukcji (czyli rozwoju w tych aspektach) dla współwystępowania w przestrzeni podobnych jednostek (gmin) dążących do ulepszenia (m.in. w tych dziedzinach) sytuacji w swoich społecznościach. Warto podkreślić szczególną rolę świadczeń jako częściowej kompensaty skutków kryzysów gospodarczych, przebiegających inaczej w miastach i na wsiach. Stąd płynie sugestia analizowania znaczenia takich sytuacji dla przedsiębiorczości społecznej w gminach wiejskich odrębnie od gmin miejskich.

5. Podsumowanie

Przedstawione w artykule wyniki analiz potwierdzają zarówno trafność przyjętej tezy o niezbędności uwzględnienia wymiaru przestrzennego w badaniach nad wyznacznikami innowacyjności i przedsiębiorczości społecznej, jak i merytoryczną zasadność akcentowania szczególnej roli lokalnych organizacji trzeciego sektora w tych procesach, zachodzących zasadniczo na poziomie społeczności lokalnych. Jednym z najwyraźniejszych wzorów zależności dających się geograficznie wyróżnić jest związek innowacyjności i przedsiębiorczości społecznej z poziomem zamożności społeczno-

ści lokalnej. Wzory rozkładu wskaźników charakteryzujących obydwie zjawiska są bardzo podobne – zarówno poziom aktywności w zakresie innowacji społecznej, jak i przeciętny poziom dochodu do dyspozycji (równoważny na osobę) dominują w gminach miejskich.

O ile taki wynik wydaje się oczywisty na gruncie przyjętej w badaniu interpretacji innowacji społecznej, o tyle możliwa zmiana (lepiej trafność) pojęcia *innowacji społecznej*, dostosowująca je do specyfiki społeczności wiejskich, mogłaby zarazem zmienić ten wzór, np. uwzględnienie przedsięwzięć z zakresu pomocy społecznej dowodzi, że społeczności uboższe są częściej bardziej aktywne w tym aspekcie (innowacyjne) od zamożniejszych, szczególnie w obszarze opieki zdrowotnej.

Innowacyjność społeczna rozumiana jako poszukiwanie nowych, pozasystemowych odpowiedzi na potrzeby lokalnych społeczności w związku z dążeniem do poprawy jakości życia ich członków przybiera w skali kraju i globalnie różne formy. Niewątpliwie na obecnym etapie rozwoju społeczeństw innowacyjność społeczności lokalnej będzie w sposób istotny wpływała na jakość życia członków lokalnych wspólnot. Chociaż wymiar przestrzenny jest tylko jednym z istotnych dla procesów innowacyjności społecznej, to jego rosnące znaczenie zasługuje na podkreślenie. Wynika to m.in. z natury zjawiska innowacji, które wykazuje generalnie tendencje do dyfuzji, cechującej w szczególności procesy innowacyjności i przedsiębiorczości społecznej, mające tendencje do tworzenia skupień.

Pogłębiona analiza rozpatrywanego zjawiska powinna z jednej strony wspierać proces decyzyjny w zakresie instrumentów i środków wsparcia innowacyjności i przedsiębiorczości społecznej w ujęciu przestrzennym, m.in. poprzez geograficznie trafną alokację zasobów. Z drugiej strony podobna analiza może stać się podstawą badań ewaluacyjnych, których przedmiotem będzie skuteczność stosowania owych instrumentów. Docenianie roli wspólnot lokalnych, w tym ich innowacyjności i przedsiębiorczości, jest istotnym elementem nowoczesnej polityki społecznej i rozwojowej, nakierowanej na wzrost dobrostanu lokalnych populacji.

Bibliografia

- Anselin, L. (2003). Spatial Econometrics. W: B. H. Baltagi (red.), *A Companion to Theoretical Econometrics* (s. 310–330). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470996249.ch15>.
- Emery, M., Flora, C. (2006). Spiraling-Up: Mapping Community Transformation with Community Capitals Framework. *Community Development*, 37(1), 19–35. <https://doi.org/10.1080/15575330609490152>.
- Fischer, M. M., Getis, A. (Ed.). (2010). *Handbook of Applied Spatial Analysis: Software Tools, Methods and Applications*. Springer-Verlag. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-03647-7>.

- Kober, M. (2021). *Przedsiębiorczość społeczna – metodologiczne podstawy pomiaru i opisu działalności innowacyjnej na poziomie społeczności lokalnych* [niepublikowana rozprawa doktorska]. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Krueger, A. B. (2009). (red.). *Measuring the Subjective Well-Being of Nations: National Accounts of Time Use and Well-Being*. University of Chicago Press.
- Maurrasse, D. J. (2021). *Strategic Community Partnerships, Philanthropy, and Nongovernmental Organization*. Edward Elgar Publishing.
- Moulaert, F., MacCallum, D., Mehmood, A., Hamdouch, A. (Ed.). (2013). *The International Handbook on Social Innovation Collective Action: Social Learning and Transdisciplinary Research*. Edward Elgar Publishing.
- Okrasa, W. (2017). Community Well-Being, Spatial Cohesion and Individual Well-Being – Towards a Multilevel Spatially Integrated Framework. W: W. Okrasa (red.), *Jakość życia i spójność przestrzenna. Rozwój i dobrostan w kontekście lokalnym* (s. 19–48). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Okrasa, W. (2018). Innowacja społeczna jako czynnik rozwoju lokalnego. W: W. Morawski (red.), *Socjologia ekonomiczna*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Okrasa, W. (2019). Migracje wewnętrzne a rozwój i dobrostan społeczności lokalnych: eksploracja przestrzennych aspektów zależności. W: J. Hrynkiewicz, J. Witkowski, A. Potrykowska (red.), *Migracje a sytuacja demograficzna Polski* (s. 117–136). Rządowa Rada Ludnościowa. <https://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosciowa/publikacje-rzadowej-rady-ludnosciowej/migracje-a-sytuacja-demograficzna-polski/>.
- Okrasa, W., Gudaszewski, G. (2013). Metropolizacja i kształcenie wyższe jako czynniki różnicowania dobrostanu społeczności lokalnych: wstępna dekompozycja nierówności. *Acta Universitatis Nicolai Copernici: Oeconomia*, 44(2), 231–259. https://doi.org/10.12775/AUNC_ECON.2013.016.
- Steinberg, R. (2006). Economic Theories of Nonprofit Organizations. W: W. W. Powell, R. Steinberg (Ed.), *The Nonprofit Sector: A Research Handbook* (2nd edition, s. 117–139). Yale University Press.
- Tiebout, Ch. M. (1956). A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*, 64(5), 416–424. <http://doi.org/10.1086/257839>.

Aneks

Zestawienie wskaźników włączonych do analizy

Lp.	Wskaźniki	Podgrupa	Grupa	Kategoria
1.	część oświatowa subwencji ogólnej	subwencja ogólna		
2.	część wyrównawcza subwencji ogólnej			
3.	subwencja ogólna na 1000 mieszkańców			
4.	dochody na 1 mieszkańca (ogółem)	dochody na 1 mieszkańca	dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu	finanse publiczne
5.	dochody własne			
6.	dochody własne – udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób fizycznych			
7.	dochody własne – udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa (podatek dochodowy od osób prawnych)			
8.	wydatki na 1 mieszkańca (ogółem)	wydatki na 1 mieszkańca	wydatki budżetów gmin i miast na prawach powiatu	
9.	wydatki na 1 mieszkańca w dziale 801 – Oświata i wychowanie			
10.	wydatki na 1 mieszkańca w dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego			
11.	domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice (ogółem)	domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice	działalność centrów, domów, ośrodków kultury, klubów i świetlic	
12.	imprezy			
13.	grupy artystyczne			
14.	ludność na 1 placówkę biblioteczną (łącznie z punktami bibliotecznymi ujętymi zgodnie z siedzibą jednostki macierzystej)	biblioteki publiczne – wskaźniki	biblioteki	kultura i sztuka
15.	czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności			
16.	saldo migracji zagranicznych	migracje na pobyt stały gminne wg płci migrantów, w ruchu wewnętrznym i zagranicznym	migracje wewnętrzne i zagraniczne	
17.	saldo migracji wewnętrznych			
18.	saldo migracji wewnętrznych na 1000 ludności			
19.	ludność na 1 km ²	gęstość zaludnienia oraz wskaźniki		
20.	zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców			
21.	ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	wskaźnik obciążenia demograficznego	stan ludności	ludność
22.	ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym			
23.	ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym			
24.	ludność w miastach w % ogółu ludności	ludność w miastach w % ogółu ludności		
25.	współczynnik feminizacji	współczynnik feminizacji		

Zestawienie wskaźników włączonych do analizy (dok.)

Lp.	Wskaźniki	Podgrupa	Grupa	Kategoria
26.	podmioty wpisane do rejestru na 1000 ludności	podmioty – wskaźniki	podmioty gospodarki narodowej – wskaźniki	podmioty gospodarcze i przekształcenia własnościowe i strukturalne
27.	podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym			
28.	osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności			
29.	osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym			
30.	fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców			
31.	udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem			
32.	spółdzielnie	podmioty w sektorze prywatnym według form prawnych	podmioty gospodarki narodowej według rejestru regon (dane kwartalne)	
33.	osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą według sekcji PKD 2007 dla sekcji J, K, L, M, P, Q, R, S, T, U	osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą według sekcji PKD 2007	podmioty gospodarki narodowej według rejestru regon (dane kwartalne)	
34.	dynamika liczby budynków nowych oddanych do użytkowania (rok poprzedni = 100)	budynki nowe oddane do użytkowania	budynki	
35.	bezrobotni zarejestrowani według gmin (ogółem)	bezrobotni zarejestrowani według gmin (dane półroczne)	bezrobocie rejestrowane	rynek pracy
36.	bezrobotni zarejestrowani według gmin długotrwale bezrobotni			
37.	współczynniki skolaryzacji (brutto) szkoły podstawowe	współczynniki skolaryzacji (szkolnictwo podstawowe i gimnazjalne)	skolaryzacja	szkolnictwo
38.	współczynniki skolaryzacji (brutto) gimnazja			
39.	noclegi udzielone turystom zagranicznym (nierezydentom)	noclegi udzielone turystom zagranicznym (nierezydentom) w turystycznych obiektach noclegowych według wybranych krajów	turystyczne obiekty noclegowe i ich wykorzystanie	turystyka
40.	dynamika liczby miejsc noclegowych całorocznych w turystycznych obiektach noclegowych (rok poprzedni = 100)	dynamika liczby miejsc noclegowych całorocznych (rok poprzedni = 100)		
41.	dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1000 dzieci w wieku 3–5 lat	dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym – wskaźniki	dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym	wychowanie przedszkolne
42.	dzieci w wieku 3–5 lat przypadające na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego			